

Încă de la început putem afirma că nici un alt edificiu medieval românesc nu a constituit în ultimele decenii obiectul atît studiului și controverse din partea specialiștilor, precum vestita ctitorie de la Cozia a marelui voievod Mircea, ridicată în anul 1387¹, pe încintătoarea vale împădurită a cursului mijlociu al Oltului. Acest fapt se datorează, pe de o parte, valorii arhitectural-artistică de excepție a monumentului în cauză, iar pe de altă parte, locului și rolului deosebit de important ce le-a avut în dezvoltarea vechii arhitecturi muntenești de zid. În toate aceste studii și-au făcut loc atît analiza și interpretarea arhitecturii, inclusiv a aspectului său inițial, cît și dezbaterile unor probleme legate de datarea și evoluția istorică a monumentului, asupra cărora cercetătorii nu au căzut întotdeauna de acord.

Într-un documentat studiu, care încerca pe linia acestor preocupări, în urmă cu aproape cinci decenii, să precizeze locul Coziei în cadrul evoluției arhitecturii sîrbești de pe Valea Moraviei, istoricul de artă Gabriel Millet ajunge la concluzia că, exceptînd structura spațială a naosului și plastica decorativă a fațadelor, ctitoria lui Mircea cel Bătrîn nu înfățișează o transpunere identică a unor prototipuri morave, cum s-ar presupune la o sumară analiză, ci reprezintă, de fapt, o inspirată creație originală, rezultat al remodelării proporțiilor prin care s-au conferit monumentului o expresie echilibrată și un caracter sobru și liniștit. Sub acest aspect, Cozia se apropie de tradiția bizantină, oglindită la acea dată în Țara Românească de o altă remarcabilă ctitorie domnească, cea a lui Basarab I de la Argeș².

Pornind de la studiul amintit, Dj. Bošković, după ce mai întîii îi face o recenzie, în revista „Starinar“ pe anii 1933—1934³, sugerează într-un interesant articol posibilitatea existenței inițiale, a unui nivel superior, între timp dispărut, suprapus pronaosului bisericii mari de la Cozia⁴. Această presupunere se bazează în principal pe faptul că fațada de vest a bisericii, potrivit cercetărilor lui N. Ghika-Budești, ar fi sărac ornamentată în comparație cu restul paramentului, aspect care l-a determinat pe prestigiosul cercetător iugoslav să se întrebe dacă bolta pronaosului, cornișa, frontonul și fereastra ajurată, aparținînd fațadei de vest, nu sînt rezultatul unor refaceri ulterioare⁵ și, în consecință, dacă partea superioară a pronaosului nu avea la origine o altă înfățișare, dată de acel nivel superior, dispărut între timp.

Dacă din punct de vedere estetic Bošković consideră problema insolubilă, pornind de la observația îndreptățită că o construcție suprapusă, avînd perimetral dimensiunile pronaosului, prin masivitatea sa ar introduce o dezordine în echi-

librul volumelor componente ale edificiului, sub aspect constructiv, rezolvarea nu ar fi prezentat dificultăți deosebite.

Atît Millet, cît și Bošković, în analizele comparative care le fac între Cozia și monumentele sîrbești, au în vedere, pentru analogii directe, patru biserici aparținînd școlii morave: Kruševac, Veluce, Neupara și Kalenić, din care primele trei anterioare Coziei, iar ultima construită ulterior⁶.

La construcțiile aparținînd tipului morav, pe lângă trăsăturile caracteristice comune, apare în special la pronaos o anumită varietate în ce privește rezolvarea de detaliu a dispoziției de plan și a structurii spațiale. Acest compartiment are la monumentele amintite o formă foarte apropiată de pătrat, acoperit fie cu o boltă semicilindrică longitudinală mărginită de două arce, de asemenea longitudinale, alipite zidurilor laterale dinspre sud și nord la Veluce, fie cu o calotă sferică pe arce în consolă la Neupara și Kalenić sau cu bolți în cruce la Kruševac. Deasupra pronaosului se ridică un turn-clopotniță masiv la Kruševac, Kalenić și la Neupara⁷, care imprimă un aspect greoi siluetei generale a acestor edificii (fig. 1).

Dar marea deosebire dintre pronaosurile acestor monumente sîrbești și cel de la Cozia, remarcată de altfel și de cei doi cercetători, constă în diferența sensibilă a dimensiunilor. Dacă pronaosul de la Cozia, pe cît de simplu ca structură, pe atît de amplu ca dimensiuni, măsoară 6,20 m lungime și 6,33 m lățime (fig. 2), cele patru ctitorii de pe Valea Moravei, cu o dispoziție planimetrică a pronaosului mai complicată, sînt de dimensiuni mult mai restrînse: Lazarica de la Kruševac — 3,20 m × 5,20 m; Neupara — 4,70 m × 3,40 m; Veluce — 5,05 m × 4,10 m; Kalenić — 5,20 m × 3,40 m. Deoarece, atît dispozițiile planimetrice și structurile spațiale, cît și dimensiunile pronaosurilor monumentelor sîrbești menționate mai sus nu îngăduie nici un fel de analogie cu biserica de la Cozia, Bošković semnalează în acest sens un alt monument, la Sisojevac (fig. 3), construit la sfîrșitul secolului al XIV-lea și care ar prezenta asemănări cu ctitoria lui Mircea cel Bătrîn, în ceea ce privește dispoziția și dimensiunile planului pronaosului și plastica sa monumentală, în legătură cu o presupusă amplasare a unui turn-clopotniță la partea lui superioară. Întrucît biserica de la Sisojevac se află într-o stare de avansată ruină (din zidurile pronaosului nu se mai păstrează în elevație decît cca 1 metru), toate aceste analogii ale monumentului sîrbesc cu cel de pe Valea Oltului sînt hazardate, neavînd o suficientă fundamentare științifică. Chiar dacă este adus ca argument esențial în favoarea tezei privind existența unui turn-clopotniță la Cozia, o imagine a bisericii de la Sisojevac aflată în tabloul său votiv, datorită faptului că monumentul respectiv se află în amintita precară stare de conservare, veridicitatea sa este greu de controlat și deci de admis astăzi.

Dealtfel, savantul sîrb nu ajunge la o concluzie fermă în privința existenței la Cozia a unui nivel superior peste pronaos. În acest sens, Bošković menționează că „... *departe de a afirma indiscutabil existența acestui etaj superior, noi nu am avut decît intenția de a demonstra o posibilitate pe care savanții români pot să o rețină, iar prin cercetări efectuate la fața locului să o confirme sau să o respingă definitiv*“⁸.

*Textul articolului de față reproduce, cu mici modificări și completări inerente tipăririi sale, pe cel al comunicării cu același titlu, prezentată la colocviul de comunicări științifice cu tema „Monumentele de arhitectură în contextul activității de ocrotire și valorificare cultural-educativă a patrimoniului cultural național“, organizat de Consiliul Culturii și Educației Socialiste împreună cu Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Mureș și Muzeul județean Mureș, în zilele de 12—14 decembrie 1980, la Tirgu-Mureș.

Desenele care ilustrează prezentul articol aparțin autorului.

¹ Emil Iăzărescu, *Data zidirii Coziei*, în „S.C.I.A.“ nr. 1, 1962, p. 107—137.

² Gabriel Millet, *Cozia et les églises serbes de la Morava*, în vol. „Mélanges offertes à M. Nicolas Iorga“, Paris, 1933, p. 827—856.

³ Cf. G. Balș, *În privința Coziei*, în „B.C.M.I.“, an. XXVI, fasc. 76, 1933, p. 93.

⁴ Dj. Bošković, *Le narthex de Cozia avait-il un étage supérieur?* în „B.C.M.I.“, an. XXVII, fasc. 81, 1934, p. 121—125.

⁵ *Ibidem*, p. 121. Considerînd eronat că pictura aflată pe bolta pronaosului Coziei ar data din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Bošković presupune că și bolta respectivă este rezultatul unor refaceri din aceeași vreme (*op. cit.*, loc. cit., nota 4).

⁶ După A. Deroko (*Monumentalna i dekorativna arhitektura u sred-novekovnoj Srbiji*, Belgrad, 1962, p. 176—177), datările monumentelor sîrbești sînt următoarele: Kruševac și Veluce au fost construite în anul 1377, Neupara în 1382, iar Kalenić între anii 1413—1417.

⁷ Construcția actuală, dispusă la partea superioară a pronaosului bisericii de la Neupara, reprezintă o refacere tîrzie, astfel încît nu cunoaștem înfățișarea inițială a părții de vest a monumentului. Între monumentele sîrbești cu turn-clopotniță pe pronaos mai reține atenția biserica Sf. Ștefan din Lepeneț (lîngă Brusa), cca 1430, care are pronaosul boltit cu un semicilindru longitudinal întărit cu un arc dublon transversal, zidurile turnului fiind dispuse axial peste zidurile pronaosului.

⁸ Dj. Bošković, *op. cit.*, loc. cit.

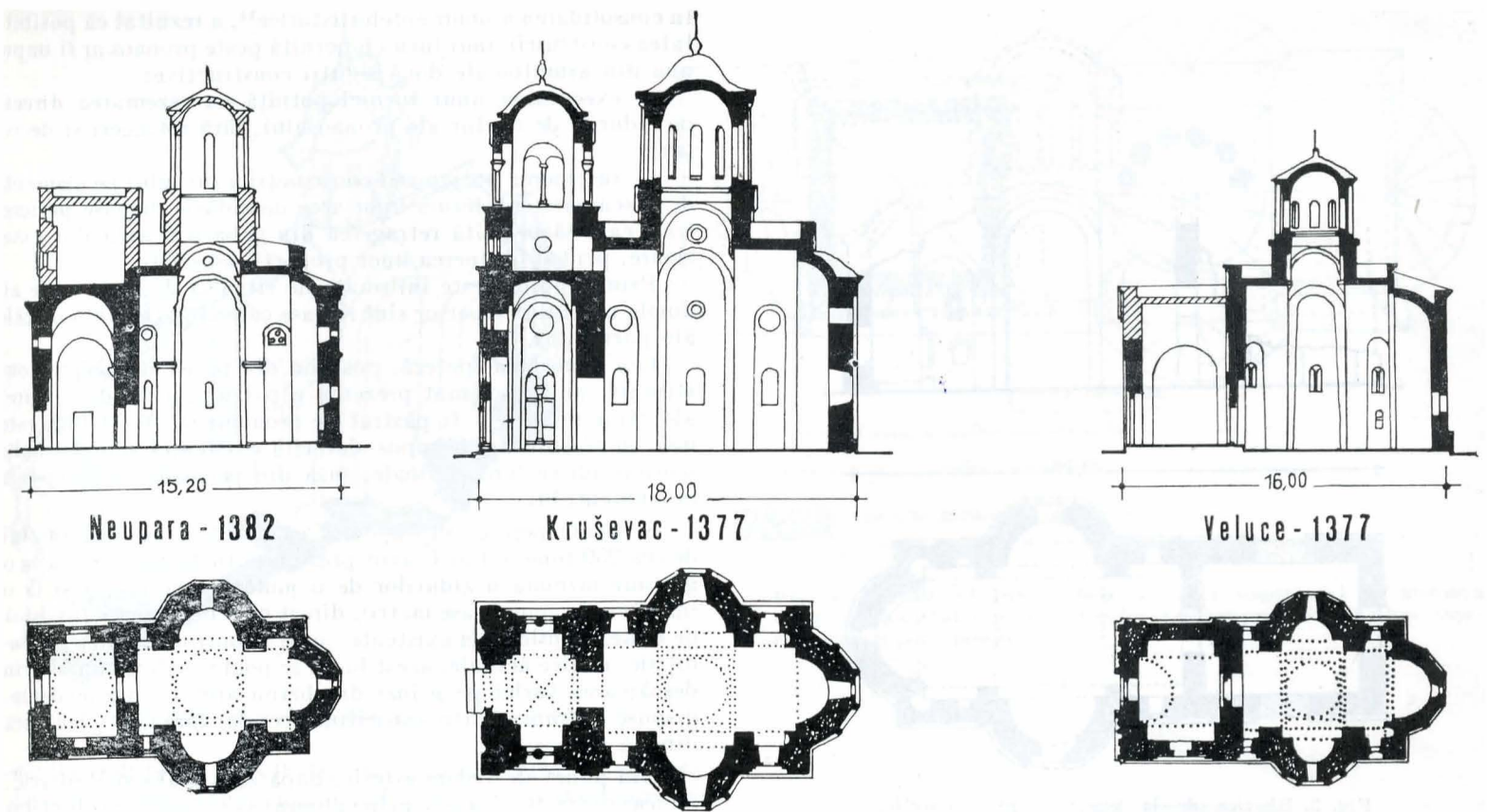

Fig. 1. Bisericile de la Neupara (1382), Kruševac (1377) și Veluce (1377), planuri și secții.

Așadar, deosebirile dintre pronaosurile monumentelor sîrbești și cel de la Cozia sînt evidente. La acestea se adaugă și observația noastră privind materialul de construcție utilizat în operă: piatră sau piatră în alternanță cu cărămidă la bisericile morave și numai cărămidă la biserica de pe Valea Oltului⁹. Prin urmare, nu poate fi justificată nici sub aspect tehnic prezența unui turn peste pronaosul Coziei, ca fiind rezultatul unei influențe directe a arhitecturii sîrbești asupra arhitecturii religioase de zid din Țara Românească.

Cu toate acestea, existența la Cozia a unui decroș în zidăria aticului de coronament din zona pronaosului constituie, la prima vedere, un argument vrednic de luat în seamă pentru analizarea aspectului inițial al acestui monument (fig. 4). Acest decroș, descoperit și păstrat ca atare cu ocazia restaurării bisericii, cînd a fost înlăturată zidăria ce fusese ridicată la începutul secolului trecut în locul și peste cornișa originală, a fost considerat de N. Ghika-Budești ca argument hotărîtor pentru afirmarea existenței unui nivel superior sau a unui turn-clopotniță peste pronaos, asemănător cu monumentele sîrbești mai sus amintite. Și aceasta cu atît mai mult cu cît la Sisojevac — presupune autorul amintit —, se regăsește și boltirea semicilindrică a pronaosului¹⁰. Dar tocmai acest sistem de boltire îl pune pe Ghika-Budești în dificultate, din moment ce afirmă că „...boltile de formă cilindrică erau aproape exclusiv întrebunțate la boltirea pronaosului în veacul al XVI-lea, mai ales în prima jumătate a lui; bisericile din Brădel (circa 1400), Slănești (1537), Ostrov (1521), Valea (1532), bolnița Coziei (1542) sînt astfel boltite, însă nici una din aceste biserici nu a

⁹ Precizăm în acest sens că atît Dj. Bošković, cît și unii autori români nu au dreptate cînd descriu paramentul Coziei ca fiind realizat din asize de piatră în alternanță cu trei rînduri de cărămizi aparente dispuse orizontal; cu excepția părților ornamentale, zidăria Coziei este alcătuită în întregime din cărămidă tencuită în fișii orizontale, care alternează cu cite trei rînduri de asize de cărămidă acum aparente, dar care inițial erau acoperite la rîndul lor cu un foarte subțire glet de tencuială, în care prin incizii și culoare roșie erau reproduse cărămizile (cf. Cristian Moisescu, *Decoratia zugrăvită pe tencuială a monumentelor din Țara Românească (sec. XIV—XVII)* în „Revista muzeelor și monumentelor — Monumente istorice și de artă“, nr. 1, 1974, p. 57.

¹⁰ N. Ghika-Budești, *Restaurarea bisericii mari a mănăstirii Cozia*, „B.C.M.I.“, an. XXX, fasc. 95, 1938, p. 27.

0 1 2 3 4 5 10 15 M

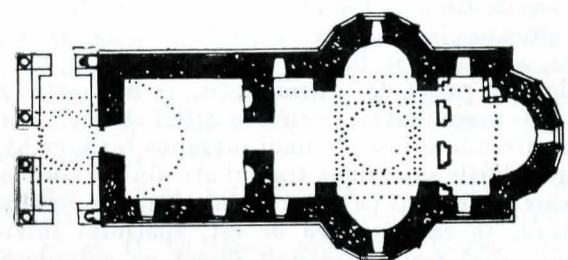
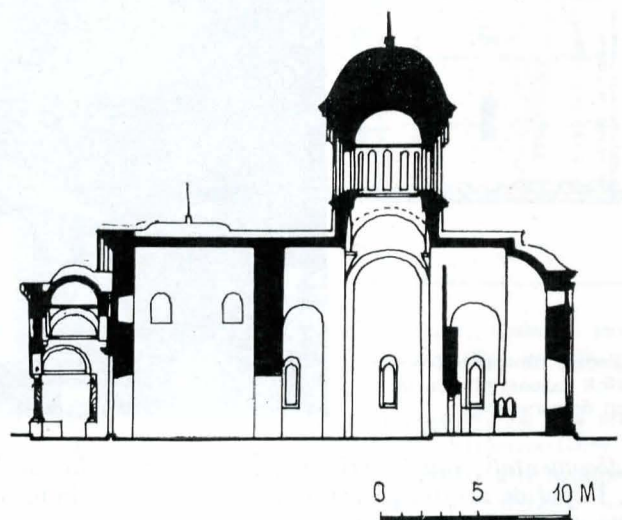

Fig. 2. Biserica mănăstirii Cozia (1387), plan și secție.

avut clopotniță sau turn pe pronaos; dealtfel, este evident că bolta de formă cilindrică nu se armonizează cu suprapunerea unui turn pătrat; mult mai logică este în acest caz bolta pe pandantivi din veacul al XVII-lea...¹¹. Și trage imediat concluzia că: „bolta în formă de cilindru nu a fost făcută decît după surparea clopotniței, poate în veacul al XV-lea, asupra căreia nu sîntem

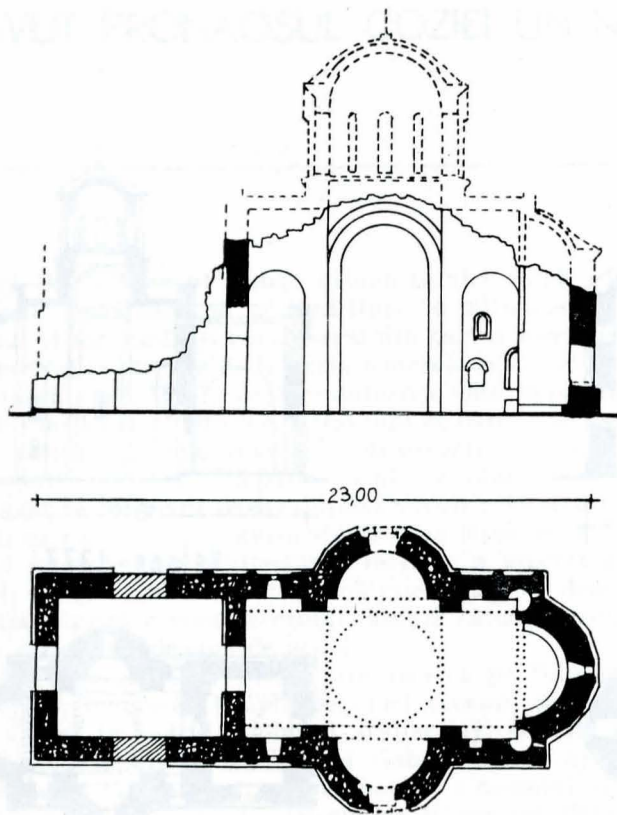

Fig. 3. Biserica de la Sisojevac, plan și secție.

Fig. 4. Vedere dinspre sud-vest a bisericii mănăstirii Cozia, cu aticul de coronament.

deloc documentați, sau în prima jumătate a veacului al XVI-lea¹². În pofida acestei păreri, știm astăzi în mod indubitabil că bolta semicilindrică a pronaosului Coziei este cea originară, din moment ce pictura care decorează intradosul său cu scene din viețile sfinților (Menologul) — ca, dealtfel, întreaga pictură a pronaosului —, este realizată la sfârșitul secolului al XIV-lea, aproximativ în anii 1390—1391¹³ (fig. 5).

Dar nici din punct de vedere static, la dimensiunile atât de mari ale pronaosului Coziei, o astfel de boltă nu putea prelua sarcinile uriașe ale unui presupus turn, cu atât mai mult cu cât zidurile sale, după traseul aticului de coronament, nu se descărcau vertical pe zidurile inferioare de susținere, ci corespundeau, în extremitatea de est, spațiului interior al pronaosului, adică s-ar fi sprijinit direct pe extradrosul bolții semicilindrice, în zona sa de capăt (fig. 6).

În urma consultării unui specialist în probleme de rezistență a construcțiilor și de calcul static, cu o îndelungată experiență

în consolidarea monumentelor istorice¹⁴, a rezultat că posibilitatea construirii unui turn-clopotniță peste pronaos ar fi impus una din următoarele două soluții constructive:

— executarea unui turn-clopotniță cu rezemarea directă pe zidurile de contur ale pronaosului, fără retrageri și decorațiuni;

— susținerea presupusei construcții a turnului pe elemente de descărcare sub forma unor arce de zidărie dispuse perimetral, care să permită retragerea din gabaritul zidurilor exterioare, pentru obținerea unor proporții adecvate.

Prima ipoteză este infirmată de situația de fapt, unde zidurile nivelului superior sînt retrase către interior față de cele ale parterului.

Cea de-a doua ipoteză, posibilă din punct de vedere constructiv, ar fi reclamat prezența a patru arce de descărcare, ale căror urme s-ar fi păstrat pe monument. Acest fapt este însă imposibil de presupus datorită existenței actualei bolți semicilindrice longitudinale, încă din perioada de început a monumentului.

Se poate preciza suplimentar că descărcarea unei sarcini de cea 250 tone (cît ar fi avut presupusa turlă considerată la o grosime minimă a zidurilor de o jumătate de metru și la o înălțime de numai șase metri), direct pe o boltă semicilindrică de dimensiunile celei existente, nu ar fi posibilă. Chiar în condițiile tehnice actuale, acest lucru se poate realiza numai prin descărcarea turlii pe grinzi din beton armat, independente, dispuse deasupra bolții semicilindrice, dar fără nici o legătură directă cu aceasta.

Din punct de vedere estetic, după cum arăta și Bošković, un asemenea turn masiv prin volumul său, intervenea brutal și

nefiresc în plastica monumentală a întregului edificiu, fiind în contradicție cu logica arhitecturii sale atât de armonioasă și echilibrată, obturînd dinspre vest, de la intrarea principală în incintă, vederea către turla naosului (fig. 7). În plus, existența cornișei în zona respectivă încă din faza de început a monumentului¹⁵ nu se poate nici ea justifica, acest detaliu de arhitectură fiind întotdeauna, după cum se știe, un element terminal al unei construcții sau al unei părți de construcție.

În sfârșit, un alt argument în sprijinul părerii noastre îl constituie însăși reprezentarea bisericii, aflată în tabloul votiv din naos, repictat culoare peste culoare, la începutul secolului al XVIII-lea, în 1704—1705. Acest tablou votiv reproduce, deși într-o manieră convențională, înfățișarea reală a monumentului din faza sa inițială, în care nu găsim consemnată imaginea unui turn-clopotniță sau a altui nivel superior. Deoarece în colțul din sud-vest al ansamblului monastic, lângă accesul în incintă, exista încă din momentul ridicării mănăstirii, la

¹¹ *Op. cit.*, p. 27—28.

¹² *Op. cit.*, p. 28.

¹³ *Istoria artelor plastice în România*, vol. I, București, 1968, p. 16.

¹⁴ Inginer Constantin Pavlescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁵ N. Ghika-Budești, *La restauration de l'église du monastère de Cozia „B.C.M.I.”*, an. XXXI, fasc. 95, 1938, p. 35.

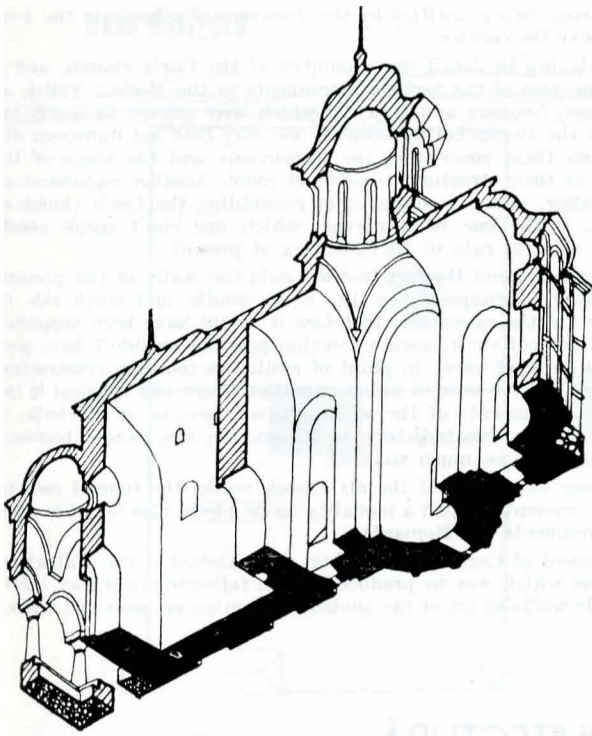

Fig. 5. Biserica mănăstirii Cozia, perspectivă axonometrică.

sfirșitul secolului al XIV-lea, un puternic turn de apărare, dărâmat în anul 1847, cuprinzând la etaj o ascunzătoare, iar la partea superioară o cameră a clopotelor, avînd deci atît rolul de tainiță cît și de turn-clopotniță¹⁶, este exclusă existența unei construcții, cu funcțiuni similare, peste pronaosul bisericii.

Se pune atunci, în mod firesc, întrebarea: dacă nu constituia subasamentul unei construcții, cum poate fi motivată decroșarea aticului de coronament în dreptul pronaosului și ce rost ar fi avut ea?

În acest sens, se poate constata cu ușurință, chiar la exteriorul bisericii Cozia, că întreaga plastică monumentală, dar mai ales forma acoperișurilor, evidențiază elementele structurale ale edificiului¹⁷. Baza pătrată a turlei, pe ai cărei pereți cele patru arcade decorative desenează arcele în consolă ale pandanților, se reazemă pe patru acoperișuri semicilindrice racordate. Două dintre ele, care sînt dispuse longitudinal, acoperă și marchează bolta naosului. Alte două, mai scurte, dispuse după axul transversal, corespund și ele arcelor ce conturează absidele laterale. În rîndul lor, firidele naosului sînt marcate la exterior prin înalte arcaturi decorative. Tot astfel și bolta semicilindrică a pronaosului este marcată către vest printr-un fronton curb, iar în lungul său prin realizarea decroșării aticului de coronament. Mai mult decît atît, se cere a fi luată în considerație, în situația Coziei, și semnificația deosebită avută de pronaos în cadrul arhitecturii monumentului. Prezența celor două nișe adînci în grosimea zidului despărțitor dintre naos și pronaos, dispuse pe fața sa vestică, nișe care aveau un rol bine stabilit în oficierea ritualului religios de pomenire a morților, indică în mod clar destinația de necropolă ctitoricească a pronaosului, atribuită acestui compartiment încă din momentul ridicării bisericii. Analizînd însă evoluția spațiului funerar în arhitectura muntenească de zid, vom remarca, începînd cu Cozia, permanenta preocupare de rezolvare a acestuia, în sensul că se combină cu marcarea sa corespunzătoare în exterior. Astfel, spre exemplificare, în anul 1500 la Dealu, spațiul funerar este rezolvat prin introducerea în zona estică a pronaosului a unui înalt arc semicilindric, care susține două mici și elegante turle. La Argeș, în anul 1517, se realizează prin supralărgirea pronaosului și introducerea în interior a celor 12 stâlpi, care separă locurile de îngropăciune de partea centrală destinată circulației. Tot astfel, la Cobia, în 1572, se realizează o adîncitură (un fel de nișă), decroșată pe latura de sud a pronaosului, de dimensiuni reduse, anume construită

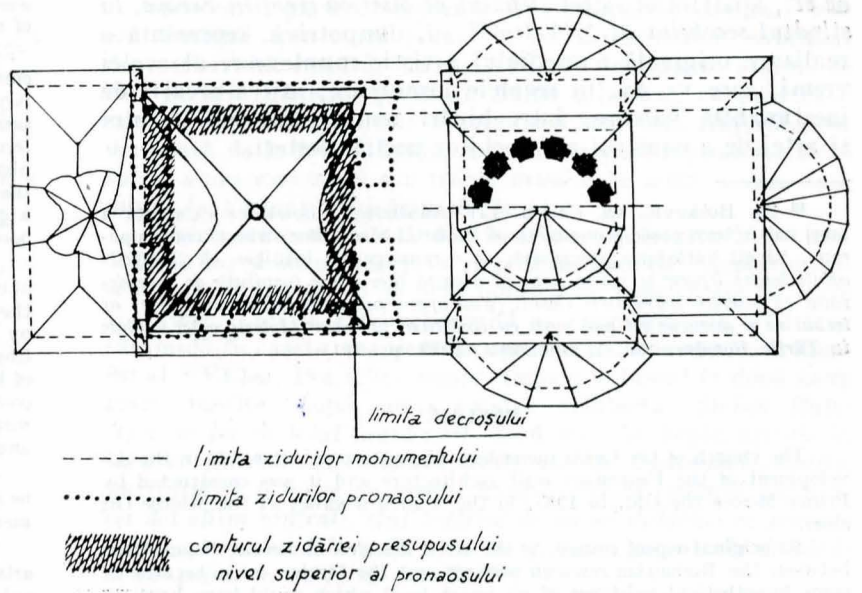

Fig. 6. Biserica mănăstirii Cozia, vedere a acoperișului cu marcarea zidurilor pronaosului și a conturului zidăriei presupusului nivel superior, dispus peste pronaos.

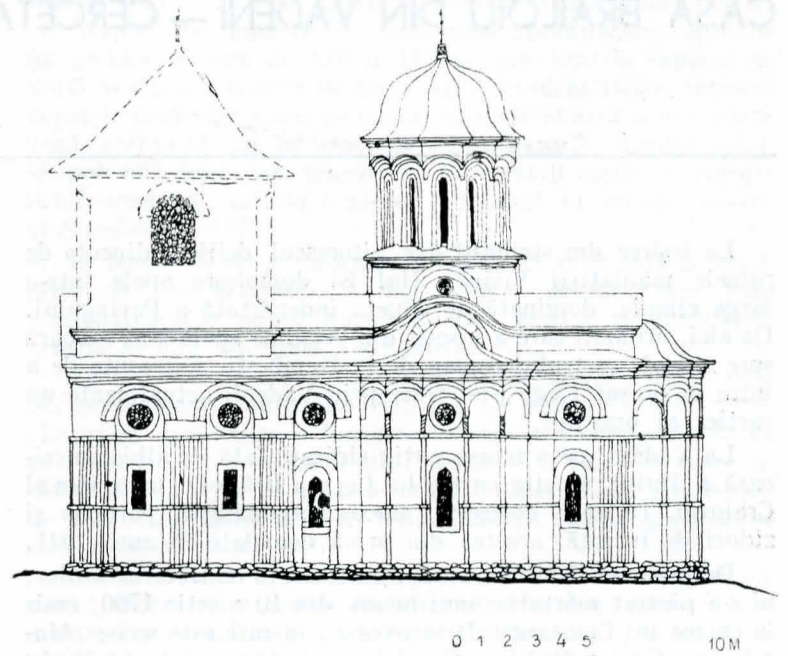

Fig. 7. Vedere a fațadei de sud a bisericii mănăstirii Cozia, cu încercarea de reconstituire a presupusului nivel superior aflat peste pronaos.

pentru adăpostirea mormintului ctitorului¹⁸. În alte situații, la Căluș de pildă, în anul 1588, apoi la Strimba-Gorj, cu un deceniu mai târziu, și, în continuare, la multe alte monumente, marcarea pronaosului ca spațiu funerar se realizează prin suprainălțarea acoperișului, în dreptul acestui compartiment, baza turlei naosului degajîndu-se oarecum în maniera învelitorilor moldovenești. În același mod s-a încercat și la Cozia o astfel de marcarea a pronaosului ca spațiu funerar, atît prin realizarea decroșării aticului de coronament cît și prin ușoara supraînălțare a acoperișului corespunzător acestei încăperi, în forma pe care i-a dat-o restaurarea din anii 1929 — 1933 și pe care o putem vedea și astăzi.

Prin cele de mai sus urmărim a demonstra inexistența unui turn-clopotniță sau a unui nivel superior de altă formă, ce ar fi suprapus pronaosul Coziei. Am căutat, totodată, să precizăm că și prin lipsa acestui element, cu excepția citorva detalii structurale și decorative preluate și prelucrate, monumentul de la Cozia nu este — contrar celor susținute de Dj. Bošković — „construit sub influența directă a școlii morale de către un călugăr sîrb sau poate de un zidar adus

¹⁶ Cronograful lui Dionisie Eclesiarhul 'la anul 1814, în Tesaurul de monumente istorice, II (1863), p. 176;

¹⁷ Cf. Istoria artelor plastice în România, I, București, 1968, p. 15.

¹⁸ Cercetări efectuate în anul 1975 de arheologul Luminița Munteanu-Trucă în vederea restaurării monumentului, încă nepublicate.

de et", aparținând astfel „tipului de biserică creat în Serbia, la sfârșitul secolului al XIV-lea”¹⁹, ci, dimpotrivă, reprezintă o realizare originală a mediului artistic muntenesc, al acelei vremi, care va da, în secolele următoare, atâtea creații de inestimabilă valoare, întruchipări remarcabile ale științei și artei de a construi ale vechilor noștri meșteri.

¹⁹ Dj. Bošković, *op. cit.*, p. 121. Analizând îndoielnica existență a unui masiv turn peste pronaos, după modelul bisericilor sirbești contemporane, Virgil Vătășianu precizează, cu o remarcabilă intuiție, că „indiciile arhitectonice lipsesc și mi se pare că această idee a fost inspirată de considerarea că biserica mănăstirii Cozia, fiind opera presupușilor meșteri sirbi, ar trebui să se asemene cât mai mult cu ipoteleicul protolip” (*Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, București, 1959, p. 191).

RÉSUMÉ

The church of the Cozia monastery played a particular role in the development of the Romanian wall architecture and it was constructed by Prince Mircea the Old, in 1387, in the beautiful valley of the Middle-Olt river.

Its original aspect caused, in the latest decades, numerous disputations between the Romanian research workers and the foreign ones, because of some hypothetical existence of an upper level which could have been set

over the exonartex, being justified by the discovery of a hook, at the level of the attic above the cornice.

When analyzing in detail the exonartex of the Cozia church, and if compared to the ones of the Serbian monuments in the Morava Valley, at Kruševac, Veluce, Neupara and Kalenič, which were erected in nearly the same period as the Romanian monument, one may find out numerous differences between them concerning the dimensions and the shape of the plane, as well as their structure in point of room. Another monument on the Morava Valley, which is regarded as resembling the Cozia church to a great extent, is the one of Sisojevaca, which one can't speak about, because of the state of ruin of its exonartex at present.

If taking into account the fact that at Cozia the walls of the presumptive upper storey correspond, on the west-, south- and north side, to the inside room of the exonartex, therefore it would have been supported by its semi-cylindrical vault, such a solution possible wouldn't have been from a statical point of view. In point of aesthetics too, any construction of this kind, would have seemed to be somewhat rough and illogical in the construction of monuments of the whole edifice, because of its bulk; it would also have been contradictory to its architecture, whose harmony and equilibrium were so much striking.

The presence over there of the attic hook marks the funeral room to be found in the exonartex, such a modality having been also found in other mediaeval monuments in Romania.

The monument of Cozia is an original work indeed of the Wallachian arts of the time which was to produce, in the following centuries, particularly valuable works of art of the ancient Romanian artisans and artists.

CASA BRĂILOIU DIN VĂDENI — CERCETĂRI DE ARHITECTURĂ

ADRIAN CORVĂTESCU

La ieșirea din strâmțul dar pitorescul defileu, dincolo de ruinele mănăstirii Vișina, Jiul își domolește apele într-o largă câmpie, dominată de silueta îndepărtată a Paringului. De aici, drumul, care a însoțit din vechime apele sale, coboară spre ruinele castrului roman de la Bumbești și, înainte de a intra în orașul Tîrgu Jiu, trece prin Vădeni, actualmente un cartier al orașului.

La Vădeni, pe o terasă puțin ridicată față de albia inferioară a Jiului, se afla curtea lui Cornea Brăiloiu, mare ban al Craiovei, cu case boierești, anexe gospodărești, paraclis și ziduri de incintă, acestea din urmă demolate în anul 1941.

Despre casa Brăiloiu, mult transformată cu trecerea anilor, ni s-a păstrat mărturia unui hrisov din 10 martie 1700, emis la curtea lui Constantin Brîncoveanu, în care este scris: „*Marele ban Cornea Brăiloiu, fiind temeiul stremoșului său Barbu Cluceru acolo, au pus nevoință cu multă cheltuială de au făcut iar temei acolo, cu case de piatră și cu pivnițe iar din piatră și cu biserică ... și alte drese ce trebuiesc în jurul casei*”¹.

Alexandru Ștefulescu, neobositul cercetător al Gorjului, afirmă în „*Șeșătoarea sătenului*” din 1898, că Barbu Clucerul era în viață pe la anul 1594².

În ceea ce îl privește pe Cornea Brăiloiu, tot Alexandru Ștefulescu ne spune că acesta era în 1689 vel agă, în 1693 vel paharnic, pentru ca în 1695 să devină vel ban al Craiovei.

Casele de la Vădeni nu constituie singura ctitorie ridicată de Cornea Brăiloiu. În anul 1692, el ridică, între altele, casele din Tîrgu Jiu — astăzi demolate — pentru fiul său Dumitrașcu, în perioada 1694—1704 cele de la Craiova pentru Constantin Brăiloiu Clucerul și casele din Baia de Aramă ale lui Matei Spătarul, iar în 1702—1704 cele din Cerneți ale lui Cornea II Brăiloiu³.

Tot Cornea Brăiloiu este și ctitorul bisericii din Vădeni, zugrăvită, în anul 1731, de fiul său, călugărul Dositeiu Brăiloiu, al cărui mormînt se găsește la Tismana.

Acest efort constructiv, desfășurat în perioada 1692—1704, reflectă pe plan regional activitatea de ctitor de palate a lui Constantin Brîncoveanu, a cărui rudă, prin alianță, era Cornea Brăiloiu.

Odată cu moartea lui Cornea Brăiloiu, întâmplată în anul 1710, curtea și biserica rămîn în seama lui Dositeiu Brăiloiu și a urmașilor acestuia, pînă la sfârșitul secolului; trec apoi în proprietatea familiei Geanoglu pentru ca, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, să aparțină familiei Pleniceanu, care, în anul 1865, întreprinde aici mari lucrări de transformare.

La începutul secolului nostru, ansamblul de clădiri primește destinația de școală, destinație păstrată pînă în anul 1975, cînd casa trece în proprietatea Consiliului popular al municipiului Tîrgu Jiu, în vederea amenajării, aici, a unui muzeu.

*
* *

Datele furnizate de hrisovul din 10 martie 1700 ne dau posibilitatea de a fixa construirea casei Brăiloiu în ultimii ani ai secolului al XVII-lea, în perioada în care Constantin Brîncoveanu ridicase palatul de la Potlogi. De asemenea, hrisovul pomenește de faptul că, pe locul respectiv, se găsea „*temeiul stremoșului său Barbu Cluceru*”, strămoș care a trăit în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Hrisovul aduce și precizarea importantă că marele ban Cornea Brăiloiu a ridicat „*case de piatră, cu pivnițe iar din piatră*”.

*
* *

Actualmente, curtea lui Cornea Brăiloiu se pare că nu păstrează din faza secolului al XVII-lea decît casa, transformată de lucrările ulterioare, și paraclisul, anexele fiind construite în secolul trecut.

Casa Cornea Brăiloiu are dimensiuni relativ mari: 24,30 m × 18,00 m, dezvoltată pe două niveluri, și este orientată cu laturile lungi pe direcția est-vest.

Nivelul inferior se grupează în jurul unei pivnițe boltite, îmbrăcată spre vest de patru încăperi cu acces direct din curte, dintre care cea din colțul de sud-vest prezenta urmele unei bolți din piatră.

¹ Arhivele Statului, ms 705, f. 247—248.

² Alexandru Ștefulescu „*Șeșătoarea sătenului*” — București, Bumbești, Tg. Jiu, nr. 2, 1898, p. 47—50 și 72—75.

³ Teohari Antonescu, *Culele sint sau nu naționale?*, „Convorbiri literare”, Iași—București, 1907, p. 496—506, 578—586.